Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
4 (2013), ss. 255-266.

ŞEYH EBU'L-HASAN-I HARAKĀNÎ'YE GÖRE CİVÂNMERTLERİN TÖRESİ VE CİVÂNMERTLİĞİN USÛLÜ[1]

Rahman Mostagh Mehr | çev. Abdulrahman Acer
Prof. Dr, Şehid Medenî-yi Âzerbaycan Ü. | Arş. Gör. RTEÜ. İlahiyat F. Tasavvuf

Öz: Tasavvuf târihinde zuhûr eden mekteplerin her birinin kendini diğerlerinden ayıran bir veyâ birkaç fârik vasfı vardır. "Civanmertlik" veyâ meşhur adıyla "Fütüvvet" de Horasan tasavvufunu diğer tasavvuf mekteplerinden ayıran vasıflardan biridir. Hayâtı hakkında pek fazla kaynak bulunmayan Ebu'l-Hasan-ı Harakānî'nin kendi sohbetlerinden talebeleri tarafından derlendiği bilinen *Nûru'l-Ulûm* isimli esere ve Harakānî'nin hayâtı hakkında en geniş mâlûmâta yer veren terâcim-i ahvâl kaynaklarından Ferîdüddîn-i Attâr'ın meşhûr eseri *Tezkiretü'l-Evliyâ*'ya istinâd eden bu makāle, Horasan sûfîlerinin meşhurlarından biri olan Ebu'l-Hasan-ı Harakānî'nin civanmertlik anlayışına, onun hayâtından bir takım örneklerle ışık tutmaya çalışmaktadır. Harakānî'nin civanmertlik anlayışının umûmî çerçevesi çizildiği giriş paragraflarını tâkîben Harakānî'ye göre civanmertlerin husûsiyetleri dört başlık altında incelenmeye çalışılacaktır. Bunlar: "Sehâvet", "Halka İyilik Yapmak Ve Halkla İyi Geçinmek", "Şefkat ve Îsâr" ve "Allah Aşkı".
Anahtar Kelimeler: Ebu'l-Hasan-ı Harakānî, Fütüvvet, Civanmertlik

Futuwwa, Jevanmardî According to Abul-Hassan Kharaqānî

Abstract: Every school which appeared in the history of Sufism has its own one or more characteristics that distinguish it from the others. "Jevanmardî", also called "Futuwwa", is one of the features of the School of Khorasan. This characteristic of this school is considered distinguishing feature of the School of Khorasan from other schools. This article aims to shed light on the concept of jevanmardî in the thought of Abul-Hassan Kharaqānî, one of the famous sufis of Khorasan, by examining certain anecdotes from his life. As for sources, the present study is based on *Nur al-Ulum*, a collection compiled by disciples of Kharaqānî from his conversations, and also on Farîduddîn Attâr's well-known work *Tazkiratu'l-Ewliyâ*, the work that gives maximum amount of space to Kharaqānî among the hagiographic books. The introduction draws a general framework for understanding Kharaqānî's concept of jevanmardî, then the author proceeds to an analysis of the characteristics of jevanmards in the thought of Kharaqānî under four headlines: "Generosity", "Doing Favour and Get On With People", "Compassion and Altruism" and "Divine Love".
Keywords: Abul-Hassan Kharaqānî, Futuwwa, Jevanmardî

---

[1] *Nâme-i Pârsî*, Kış 1378, yıl:4, sy.4, s.18-26.

السخاوة و الفتوة عند الشيخ ابو الحسن الخرقانی

ملخّص: كل مدرسة والتي ظهرت في تاريخ الصوفية لديها قناعاتها واحد أو أكثر خصائصه التي تميزه عن الآخرين . جوان مردي، وتسمى أيضا الفتوة، هي واحدة من ملامح مدرسة خراسان . وتعتبر هذه الخاصية من هذه المدرسة السمة المميزة لل مدرسة خراسان من المدارس الأخرى . يهدف هذا المقال إلى تسليط الضوء على مفهوم جوان مردي في فكر أبو الحسن الخرقانی ، واحدة من الصوفيين شهرة في خراسان ، من خلال دراسة بعض الحكايات من حياته. أما بالنسبة للمصادر ، ويستند هذه الدراسة على نور العلوم ، مجموعة جمعتها تلاميذ الخرقانی من حواراته ، و أيضا على عمل فريد الدين العطار معروف جيدا تذكرة الأولياء، العمل الذي يعطي أكبر قدر ممكن من المساحة لخرقانی بين الكتب كتب المناقب . إدخال يرسم الإطار العام لفهم مفهوم الخرقانی من جوان مردي ، ثم عائدات المؤلف لتحليل خصائص هذه الاشخاس في فكر الخرقانی تحت أربعة عناوين : " الكرم " ، "ممارسة صالح والحصول على الناس " ، "الرحمة و الإيثار " و" الحب الإلهي. "

الكلمات المفتاحية: الخرقانی, الفتوة, جوان مردي.

GİRİŞ

Hiç şüphesiz İslâm irfânı -tasavvuf-, İslâm-Îran medeniyet ve kültürüne yön ve şekil veren en mühim âmillerdendir. Bundan dolayı, bu bölgedeki müslüman milletlerin fikrî ve kültürel yapılarından haberdâr olmak için tasavvufun bilhassa ictimâî hayâta, insanlar arası münâsebetlere ve halkın temâyüllerine te'sirleri başta olmak üzere bütün cihetleriyle mütâlâası kaçınılmaz bir mecbûriyet ve inkâr edilemez bir zarûrettir.

İnsaflı ve garezsiz araştırmacıların, tasavvufun müsbet ve şevk verici öğretilerinin bu coğrafyanın yüce ve zengin edebiyât ve sanatına zemin hazırladığını ve hayâtî nakışlarla ona yön verdiğini anlamaları için bu bölge insanının ictimâî hayâtının farklı târihî devrelerine şöyle bir göz atmaları kâfîdir.

Bir kimse, Hâce Abdullah-ı Ensârî (v. 481/1089), Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr (v. 440/1049), İmâm Muhammed (v. 505/1111) ve Ahmed-i Gazzâlî (v. 520/1126), Senâyî-yi Gaznevî (v.525/1131), Attâr-ı Nîşâbûrî (v.618/1221) ve Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Belhî (v.672/1273) gibi daha nice büyük ârifin -ki tasavvufî tezkire kitapları onların kudsî nâm, zikir ve nefesleriyle doludur- eser ve hallerine, onların cemiyet üzerindeki paha biçilemez mânevî ve ahlakî tesirlerine, müslümanların dînî-tevhîdî anlayışları husûsunda dakîk ve doğru nazarlarına, hakîkat ilimlerinde ince ve derin istinbatlarına, dînî tâlim ve târiflerine, yüce ve kuşatıcı bakış açısını ve hoşgörüyü güzel; taassub, kısır bakışlılık ve bencilliği çirkin görmelerine biraz âşinâlık kesbettikten sonra nasıl bu kim-

selerden gâfil ve bütün bu güzelliklere karşı umursamaz bir tavır içinde kalabilir!.

Ebu'l-Hasan Ali b. Câfer (veya Ahmed) **Harakānî** (h.k. 348-425) de bu büyük tarîkat şeyhlerinden biridir. Onun tasavvufî hayâtı ve amelî anlayışı muâsırları arasında, ondan yapılan amelî ve kavlî nakiller de ondan sonra gelenlerin üzerinde ciddî te'sirler bırakmıştır.

O, başlangıçta ümmî idi. Hattâ o kadar ki, **Hâce Abdullah-ı Ensârî**'nin nakline göre "elhamdülillah" kelimesini dahî doğru kıraat edemiyordu[2] ve günlerini katırcılıkla (nakliyecilik) geçiriyordu.[3] Nefis terbiyesi ve amellerde ihlâslı olmakla bir dereceye ulaştı. **Attâr** bu husussta şöyle der: "Hazret'te vasfa sığmayacak derecede bir Hak âşinâlığı, cesâret ve azamet vardı."[4] Öyle ki kendi hakkında yine kendisi şöyle demişti: "Her kim bir hâceti husûsunda bize tevessül etse o hâceti yerine getirilir."[5]

Her ne kadar **Ebu'l-Hasan-ı Harakānî** îtikād ve mârifetini, sürekli riyâzat ve devamlı sa'y u gayretler netîcesinde dil âyinesini günâhların ve nefsâniyetin kir ve paslarından tezkiye ve tasfiye ile şuhûdî ve vâsıtasız olarak elde etmişse de onun, tasavvufî ve irfânî hakîkatlerin bir hasadı olan şahsî tecrübe ve zevkiyle selef ve haleflerininki arasında ittifâk vardır. Ancak **Harakānî**'nin söz ve fikirlerinin farklı bir nakışı ve ayrı bir rengi vardır ki biz de hal ve sözlerini mütâlâa yoluyla onun fikrî ve irfânî mektebinin çerçevesini çizmeye çalışacağız.

Harakanlı Şeyh'in irfânı; civanmertlere gösterilen saygı, onların haslet ve husûsiyetlerinin zikredilmesi ve civanmertliğin usûlünün açıklanmasında bilhassa ictimâî bir renge sâhiptir. O, civanmertlik yoluna bağlığı ve alâkasını şöyle dile getirir: "Eğer Hak Teâlâ 'bu

---

2 Tabakāt-ı Ensârî, s.510, Ahvâl ve Akvâl, s.13'ten naklen.
3 *Ensâb-ı Sem'ânî,* s.93-94, *Ahvâl ve Akvâl,* s.14'ten naklen.
4 *Tezkire,* s.661.
5 *Tezkire,* s.715.

civanmertlerle arkadaşlık etmekten maksadın nedir, ne istiyorsun?' derse ben cevâben 'sâdece onları istiyorum" derim.[6]

Harakānî, Allah Teâlâ'nın hem bu dünyâda hem de âhirette civanmertlerin sırrını ifşâ etmeyeceğine, zâten civanmertlerin de kendi sırlarının âşikâr edilmesine râzı olmadıklarına inanmaktadır.[7] Civanmertlerin âhı yeri göğü yakar[8] ve onların dostluğunu elde etmek Hak Teâlâ'nın dostları arasına girmektir.[9]

Civanmertlerin en bâriz düstûru, amelde ve îtikadda ihlâs ve samîmiyettir. Onların tevhîdi her türlü şirk şâibesinden ve gayriyetten uzaktır. Onların düşünce, söz ve tavırlarının merkezinde Hak vardır ve Allah onların her şeyidir. **Harakānî** der ki: "Herkes Hakk'ın kapısına gitti de bir şey buldu ve istedi. Bâzıları ise [bir şey] istedi fakat bulamadı. [O şey] civanmertlere arz edildi ancak onlar bunu kabûl dahî etmediler."[10]

Şeyh-i Harakānî ihlâsı, kulun Allah'tan başka hiçbir şey görmemesi şeklinde anlar.[11] Gönlün bütün arzulardan temizlenmesi ihlâs ve tevhîdin sıhhatinin şartıdır: "Halk '[önce] Allah ve [sonra] ekmek' diyor. Bâzıları da '[önce] ekmek ve [sonra] Allah' diyor. Ben ise 'ne ekmek, ne su ve ne de herhangi bir şey, sâdece ve yalnız Allah' diyorum."[12] Çünkü "Civanmertlerin azığı Allah sevgisidir."[13]

Bu yüzden dolayı o, bu dünyâda bir devedikeninin altında Hak'la birlikte olmayı cennette tûbâ ağacının altında olup Hak'tan gāfil olmaya tercîh eder.[14] Bu görüşün temelinde hâlis bir tevhîd vardır ki o, civanmertleri Hak ile muâmelelerinde O'ndan başka

---

[6] *Tezkire, Ahvâl ve Akvâl*, s.92'den naklen.
[7] *Tezkire, Ahvâl ve Akvâl*, s.67'den naklen.
[8] "Dün gece bir civanmert dedi ki: 'Âh, yer ve gök yandı!.'" (*Tezkire, Ahvâl ve Akvâl,* s.53'ten naklen.)
[9] *Tezkire, Ahvâl ve Akvâl*, s.56'dan naklen.
[10] *Tezkire, Ahvâl ve Akvâl*, s.57'den naklen.
[11] *Tezkire,* s.68.
[12] *Tezkire, Ahvâl ve Akvâl*, s.60'ten naklen.
[13] *Tezkire, Ahvâl ve Akvâl*, s.78'ten naklen.
[14] *Tezkire,* s.675.

herhangi bir şeye rızâ göstermemek ve O'ndan ancak O'nu talep etmek husûsunda îkāz etmektedir.[15] Kıyâmet Günü'nde de herkes Allah'ın rahmetine sığınırken civanmertler Allah'ın zâtına sığınırlar. Allah da onları bir yola sevk eder ki o yolda halk olmaz.[16]

İhlâsın diğer şâhidleri, gayra teveccühten sakınmak ve riyâset tuzağına düşmekten kaçınmaktır. Kulun amel ve ibâdetlerinin Hak katında makbûl olmasına vesîle olan şeklî unsurlar değil ancak hâlis niyet, sâdık söz ve saf gönüldür. "Bir kimsenin Hakk'ı arzulayarak şarkı söylemesi, Hak'tan gāfil ve O'nu arzulamadan Kur'ân okumasından daha iyidir."[17] Bu bakış açısından dolayı **Ebu'l-Hasan-ı Harakānî**, gönülde yer eden tefekkürü, nice âbidleri halk içinde bir îtibâr sâhibi yapan namaz ve oruca tercîh eder,[18] dil âfetlerinden uzak olmayı Allah adamlarının işi olarak bilir[19] ve şöyle inanır: "Hakk'a kul olan bir kimseye îmandan sonra pâk bir gönül ve doğru sözlü bir dilden başka bir şey verilmemiştir."[20]

Yukarıda zikrettiğimiz gibi civanmertlik yolunun esâsı dâim Hakk'ı görmek ve Hak merkezli olmaktır. Fakat Hakk'a teveccüh ve niyâz etmek ve halkın kabûl ve reddinden müstağnî olmak, ârifin -**Ebu'l-Hasan-ı Harakānî**'nin tâbîriyle- "civanmerd"in halktan yüz çevirmesi ve halkın kaderine, hüzün ve saâdetine aldırış etmemesi mânâsında değildir. Her ne kadar şeyhimizin tarîkatinin bütün hududları Hak ile mahdûd ise de ana-babanın, âciz ve muhtaçların ve umûm halkın hakkı ârifin mes'ûliyeti dâiresindedir. Şeyh'in bunlardan gāfil olduğu asla düşünülmemelidir. Şeyh, kendilerini Allah Rasûlü'nün -sallallāhu aleyhi vesellem- vârisi olarak gören

---

[15] Allah Teâlâ, herkese Kendisi'nden bir şey vermiş ancak Kendisi'ni hiç kimseye vermemiştir. Ey civanmertler! Gidin ve Allah ile mert olun. Aksi takdirde size Kendisi'nden bir şey vermez." (*Tezkire, Ahvâl ve Akvâl,* s.86'dan naklen.)

[16] *Tezkire, Ahvâl ve Akvâl*, s.73'ten naklen.

[17] *Nefehâtü'l-üns*, s.304.

[18] "Namaz kılıp oruç tutan bir kimse halka yakındır, tefekkür eden kimse ise Hakk'a…" (*Tezkire,* s.708)

[19] "Namaz kılmak ve oruç tutmak âbidlerin, gönlü âfetlerden uzak tutmak ise Allah adamlarının harcıdır." (*Nûru'l-ulûm*, s.121)

[20] *Tezkire,* s.792.

ulemâya târizde bulunarak ancak civanmertleri onun ahlâk, huy ve sıfatlarının hakîkî vârisi saymaktadır. Böyle bir mîras civanmertlere Hz. Peygamber'den -sallallāhu aleyhi vesellem- ulaşmıştır. Onun: "Hz. Peygamber -sallallāhu aleyhi vesellem- fakrı tercîh etmişti ve fakr bizim de tercîhimizdir. O cömertti, güzel ahlâk sâhibiydi, ihânet nedir bilmezdi, basîret sâhibi idi, halka rehberlik ederdi, tamahkâr değildi, hayrı ve şerri Hak'tan bilirdi, tabîaten sahtecilik nedir bilmezdi, vaktin esîri değildi, halkın korktuğundan korkmaz, ümid bağladığına ümid bağlamazdı ve onda gurûrun zerresi dahî bulunmazdı ki bütün bunlar civanmertlerin de vasıflarındandır."[21] dediği nakledilmiştir. Başka bir yerde ise o, civanmertlerin sıfatlarını şu şekilde zikreder: "Civanmertlik üç çeşmeli bir deryâdır: Birincisi cömertlik, ikincisi şefkat ve üçüncüsü halka ihtiyaç hissetmeyip sâdece Hak'tan niyâz etmek."[22]

Şeyh'e göre -yukarıda icmâlî olarak geçen- civanmertlerin vasıflarını, onun sözlerinden oluşan yegâne eserden *(Nûru'l-ulûm)* ve sâir tasavvufî kaynaklardan istifâde ile tafsîl etmeye çalışalım:

SEHÂVET

Şeyh'e göre, dünyâ kâmilen altın olsa, buna mâlik bir mü'min cimri insanların aksine bu servetin hepsini Hakk'ın rızâsı uğruna bağışlar. Eğer elinde bir dinar dahî kalsa onu da bir kuyuya saklar ve ölümünden sonra mîrasçıları ancak onu oradan çıkarıp alır.[23] "Civanmert, ne ile civanmert olur?" diye sorulunca Şeyh: "Kardeşine Allah'tan bin kerâmet bahşedilse ve kendisine ise sâdece bir tâne lütfedilse o, kendisine yapılan yegâne ikrâmı da kardeşinin olsun diye götürüp onun başının üstüne koyar." cevâbını verdi.[24]

Onun, muhtaçların ihtiyaçlarını yerine getirmek husûsundaki iştiyâkının şiddetini şu sözünden anlıyoruz: "Dört yüz dirhem bor-

---

[21] *Tezkire,* s.696.
[22] *Tezkire*, s.695; *Nûru'l-ulûm*, s.110.
[23] *Tezkire*, *Ahvâl ve Akvâl*, s.96'dan naklen.
[24] *Tezkire*, s.710; *Ahvâl ve Akvâl*, s.92.

cum olup hiç ödeme yapmadan şu dünyâdan o borçla ayrılmayı ve hak sâhiplerinin kıyâmet gününde alacakları için yakama yapışmalarını, bir ihtiyâcı için istekte bulunan bir kimsenin ihtiyâcını karşılayamamış olmaya tercîh ederim."[25]

Naklettiklerimiz arzu ve isteklerin daha üstündedir. Ancak görünüşe göre Şeyh'in amelî ve günlük hayâtı da onun yüce rûhunun düşünce ve emellerinin zuhûr ediş yeridir. "Kırk yıl oldu ki misâfir gelmesi hâricinde ekmek pişirmedim ve yemek yapmadım. Ancak misâfir geldiğinde onun için yapılan yemekten tufeylî gibi faydalandım. Misâfirin hakkı öyledir ki bütün cihân bir lokma yapılıp onun ağzına koyulsa yine de onun hakkı yerine getirilmiş olmaz."[26]

HALKA İYİLİK YAPMAK VE HALKLA İYİ GEÇİNMEK

Mevlânâ, *Mesnevî*'nin ikinci defterinde bir gencin, zinâkâr olan annesini öfke ve kötü nâm korkusu sebebiyle öldürmesini ve annesini öldürmesinden dolayı bir kimsenin ona serzenişte bulunarak aslında annesiyle zînâ eden adamın ölümü hak ettiğini söylemesini hikâye eder ve şöyle der:

"Onu öldürdüm ve halkın kanından kurtuldum,

Birçok insanın boğazını kesmektense onun boğazını kesmeyi yeğ tuttum."

Hikâye burada bitmekte fakat **Mevlânâ** bu hikâyenin te'vîli kabîlinden şunları söylemektedir:

"Senin nefsin o kötü huylu annedir,
Ki onun fesâdı her köşeden yüz göstermektedir.
Onu öldür zîrâ onun her alçaklığı
Her ân bir azîzin cânına kasdetmektedir."[27]

---

[25] *Tezkire, Ahvâl ve Akvâl,* s.96'dan naklen.

[26] *Tezkire,* s.712.

[27] *Mesnevî,* İkinci Defter, 776. beyit vd.

Şeyh-i Harakānî ile **Mevlevî-yi Belhî**'nin bu örnek üzerinden fikirlerinin mukāyesesi için şu nakillere de bakınız:

"Halk için bu gaflet, mahz-ı rahmettir. Eğer bir zerre dahî âgâh olsalar, yanar kül olurlar." (*Tezkire, Ahvâl ve Akvâl,* s.86'dan naklen.)

"Ey cân, bu âlemin direği gaflettir,

→

Mevlânâ'nın hikâyesi ve onun te'vîli, **Şeyh-i Harakānî**'nin şu sözünden başka bir şeyden ibâret değildir: "Allâh'ın kullarıyla bir daha bozmamak üzere sulh akdeyledim, nefsimle ise aslâ barışmamak üzere savaşmaktayım."[28] Bu tek nükteden dahî âriflerin insan rûhu ve "mârifet-i nefs" hakkındaki fikir ve anlayışlarının izini sürebiliriz. **Ebu'l-Hasan-ı Harakānî** ve **Mevlânâ**'nın sözleri, inkârı mümkün olmayan şu hakîkati ortaya koymaktadır: *Bencillik ve nefsperestlik bütün düşmanlıkların, ihtilâfların ve aşırı arzuların menşeidir. Bütün bunlardan kurtulmanın, nefsle mücâdele etmek ve onunla yoldaşlık ve arkadaşlığı terk etmekten başka yolu yoktur.*

Şeyh'in dâstânî cefâkârlığının daha iyi anlaşılması için hanımının eziyet ve cefâlarına nasıl tahammül ettiğinin ve onunla nasıl iyi geçindiğinin anlatılması gerekir. Bu minvalde, onun hanımı hakkındaki sabır ve tahammülü karşısında hayrete düşen **İbn Sînâ**'nın (v.428/1037) bu husustaki suâline karşı Şeyh'in verdiği cevâbın tekrârı faydadan hâlî değildir. **Ebû Ali** bir zaman Şeyh'i, odun yükünü bir aslana yüklemiş gelirken görünce: "Ey Şeyh, bu nasıl bir hâldir?" dedi. Şeyh: "Biz öyle bir kurdun -hanımını kastediyor- yüküne katlanıyoruz ki böyle bir arslan da bizim yükümüzü çekiyor!" şeklinde cevap verdi.[29] Bir zamanlar kendi sülûkünde böyle bir arka plâna sâhib olan Şeyh, kendisiyle aynı fikirde olduğu **Bâyezid**'den (v.261/875) nakledilen şu sözü anlamakta ve kabûl etmekte zorluk çekmedi: "**Bâyezid** dedi ki: **İbrâhîm** -aleyhi's-selâm- Hazret-i Hudâ'ya **Sâre**'den dert yanınca Allah -celle

---

Bu dünyâda akıllı ve âgâh olmak âfettir.
Akıllılık ve âgâhlık o âlemdendir,
Eğer gālip gelirse bu âlem için felâkettir." (*Mesnevî*, Birinci Defter, 2066-2067. Beyitler)

[28] *Tezkire,* s.684.

[29] *Tezkire,* s.667. Bu hâdise **Şems-i Tebrîzî**'nin (v.?) diline şöyle aksetmiştir: "Onu seyredenlerin kalpleri hafifler ve gevşer. Hele onu siyah bir arslanın üzerinde oturur görseler… O korkusuz arslan ona boyun eğmiş ve tembel bir eşek gibi olmuştur." (*Makālât-ı Şems*, c.I, s.78) Ayrıca bkz. *Mesnevî,* Altıncı Defter, 2044-2150 arası beyitler.
Muhtemelen *Gazeliyyât-ı Şems*'in şu beyti de aynı hikâyeye işâret etmektedir:
"Gezgin ve aslan yürekli ol ki mest bir aslanın başının üstünde oturasın." (*Külliyât-ı Şems*, c.VII, s.35, beyt no: 33782)

celâluhû- şöyle buyurdu: '**Sâre** ile iyi geçin ki yaşabilesin. **Sâre**'ye ayrılmasını emretme."[30]

ŞEFKAT VE ÎSÂR

Şeyh, muhabbet ve îsârı civanmertlere has bilir. Yalnızca ana-babaya -bilhassa anneye- değil[31], akrabâlara, yetimlere[32] ve mü'minlere[33] kucak açmak, hattâ bütün insanlar için bunu yapmak civanmerdâne ve Allah'ın beğendiği bir haslettir. Şeyh'in insanları sevmek ve halkın dertleriyle dertlenmek hakkında günümüzdeki hümanistleri dahî şaşırtan inanılmaz sözleri vardır: "Eğer Türkistan'dan tâ Şam'a kadar bir kimsenin parmağına diken batsa o diken bizim parmağımıza da batmıştır. Yine bunun gibi Türkistan'dan Şam'a kadar bir kimsenin ayağı bir taşa çarpsa onun acısını biz de hissederiz. Eğer bir kimsenin gönlü kederlense onun kederi bizim kederimizdir."[34]

Harakanlı Pîr'in sözlerinden her biri onun mânevî ve rûhânî seyrindeki tahavvül ve tekâmülü gösterir. O der ki; fikir, basîret, cesâret, muhabbet (Allah'a olan), heybet ve gınâ merhalelerini kat ettikten sonra "O'nun vahdet deryâsına düştüm ve bir yere ulaştım ki doğru yol üzerinde düşünce ve hikmet bulunuyor, halka şefkat orada dolaşıyordu." Yâni o, şefkati bütün fikrî ve nazarî merhalelerin nihâyetinde gösteriyor ve o anda şefkati hissetmek derûnî bir hâl oluyor. O bunu şöyle açıklıyor: "O'nun mahlûkātına karşı O'ndan daha şefkatlisini görmedim. O zaman dedim ki: 'Bütün bu mahlûkātın yerine ben ölsem de onlar ölüm korkusu çekmeseler!. Keşke bütün bunların yerine kıyâmet gününde ben hesap versem

---

[30] *Nûru'l-ulûm,* s.128.

[31] *Tezkire,* s.671; *Ahvâl ve Akvâl,* s.41.

[32] **Zünnûn-ı Mısrî** (v.245/859) demiştir ki: "Eğer gönlünün yumuşamasını istiyorsan çokça oruç tut!. Bu şekilde olmazsa bol bol namaz kıl!. Yine olmazsa lokmalarına dikkat et!. Bununla da olmazsa yetimlere karşı lütufkâr ol!." (*Nûru'l-ulûm,* s.134.)

[33] "Bir kimse sabahtan akşama kadar bir mü'mini incitmez ise o gün akşama kadar Hz. Peygamber'le -sallallāhu aleyhi vesellem- yaşamış olur. Eğer incitirse Allah onun o günkü ibâdetlerini kabûl etmez." (*Tezkire,* s.702)

[34] *Tezkire,* s.676; *Ahvâl ve Akvâl,* s.46.

de onlar hesap sıkıntısı görmeseler ve keşke onların yerine ben cezâ çeksem de onlar cehennemi yaşamasalar!."[35] Yukarıda onun, **Sa'dî**'nin (v.691/1292) tâbîriyle ancak kendi başının çâresine bakan[36] zâhir âlimlerine, âbid ve zâhidlere ta'n eden târizkâr sözlerini gördük. Civanmertlik yolu onların yolunun tam karşısındadır. O, [nefs deryâsında] boğulmuş kimseleri kurtararak Yâr'e ulaştıran ve ancak Yâr'i isteyenlerin yolunu gösteriyor: "Âlim sabahleyin kalkınca ilmini, zâhid ise zühdünü artırmanın talebindedir. **Ebu'l-Hasan** ise bir kardeşinin gönlünü sevindirmenin peşindedir."[37]

ALLAH AŞKI

Ebu'l-Hasan-ı Harakānî'nin tasavvufî zevki ile **Bâyezid-i Bistâmî, Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr** ve **Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Belhî** gibi meşhûr sûfîlerin zevkleri arasında fark vardır. Bizce bu farklılık, zikredilen sûfîlerin bast, sürûr, vecd, hâl, semâ' ve aşk ehli olup **Ebu'l-Hasan-ı Harakānî**'nin kabz, çile, halvet, tefekkür (düşünceli ve korkulu), haşyet ve korku ehli olmasındandır. Allah aşkından hâsıl olan derûnî bir sürûr ve müjde ona asla bir fetih ve sevinç vermediğinden onu mütebessim olmayan ve acılı bir çehreye sâhip bir kimse olarak resmedebiliriz. Onun sözlerini dikkatle incelediğimizde anlıyoruz ki o, Allah aşkını civanmertlik yolunun esaslarından biri olarak görmektedir: "Bir aralık, Allah'ı benden çok arzulayan birisi var mı, diye düşündüm. Hak Teâlâ bâtın gözümü açtı ve ben O'nu arzulayanları görünce kendi arzumdan utandım. Sonra âşıkın, mâşûkuna seni seviyorum demeye

[35] *Tezkire,* s.678.

[36] "Bir ârif, ehl-i tarîkle sohbeti terk edip tekkeden medreseye geldi,
Ben sordum: "Âlimle âbid arasında ne fark var ki sen burayı tercîh ettin?"
Dedi ki: "Âbid ancak kendisini kurtarmaya gayret eder, âlim ise boğulanı tutup çıkarmaya çalışır!" (*Gülistân*, s.104)
Öyle görünüyor ki **Sâdî**'nin sözlerinde âlim ve âbid arasında bir mukāyese ve tercîh var. Ancak **Şeyh-i Harakānî** civanmerdi her ikisine de tercîh ediyor. **Sâdî** ise tercîhini âlimden yana kullanıyor.

[37] *Tezkire,* s.683.

utanmadıkça onda olanın aşk olmadığını anlaması için halka civanmertlerin aşkını göstereyim istedim."[38]

Onun, aşkın gaybî menşei hakkındaki bu sözünden sonra, lâfız ve mânâ açısından -aralarındaki şeklî ve zevkî farklılığa rağmen-mukāyese edilebilmesi ve mânevî vahdet ve irfânî tecrübelerinin aynîliğinin anlaşılabilmesi için onun başka bir sözünü ve hemen ardından *Gazeliyyât-ı Mevlânâ*'nın bâzı beyitlerini nakledeceğiz.

Ebu'l-Hasan-ı Harakānî şöyle der: "Aşk öyle bir deryâdan bir nasiptir ki halk ondan geçemez ve öyle bir ateştir ki cân ondan geçemez. O öyle bir getirip götürmedir ki halkın ondan haberi olmaz ve ondan şu iki şeyden başka hiçbir şey kalmaz geriye: Biri ıstırâb ve diğeri de niyâz!."[39] Ondan iki asır sonra **Mevlânâ** şöyle der:

"Aşk deryâdan bir kadehtir ki gönüle gelir,

Yeri deryâ ve cevherdir, dar gönülde bulunmaz,

Nefs sâhilinden kurtul deryânın dibine dal!.

Ki senin denizinde timsah korkusu olmaz."[40]

Aşkın ilâhî hakîkati hakkında Şeyh'ten pek çok ince nükteler naklederek sözü sona getirdik. Bununla birlikte şunu da söyleyelim ki aşkın asla bir sonu yoktur. "Her ne ki başlangıcı yoktur, bir son da kabûl etmez!"[41] "Bir zerre aşk gayb âleminden geldi ve bütün muhibbânın sinelerini kokladı. Kendine mahrem olabilecek bir kimse bulamadığından yine gāib oldu."[42]

---

[38] *Tezkire*, s.676; *Ahvâl ve Akvâl*, s.58.

[39] *Tezkire*, s.708.

[40] *Külliyât-ı Şems*, c.II, s.146, gazel no:798, 8342-8343 beyitler.

[41] "Benim mâcerâmın da mâşûkumun da bir sonu yoktur,
Her ne ki başlangıcı yoktur, onun bir sonu da yoktur." (*Dîvân-ı Hâfız*, gazel no:310)

[42] *Tezkire*, s.697.

KAYNAKLAR

Hâce Abdullah-ı Ensârî, *Tabakātü’s-Sûfiyye*, tsh. Abdülhay Habîbî Kandahârî, ihtimâm: Hüseyin Âhî, İntişârât-ı Furûgī, 1362.

Hâfız, *Dîvân*, ihtimâm: Muhammed Kazvînî ve Dr. Kāsım Ganî, Kitâb-furûşî-yi Zuvvâr, 5. Baskı, 1367.

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed meşhûr be Mevlevî, *Külliyât-i Şems yâ Dîvân-ı Kebîr*, tsh. Bedîuzzamân Firûzanfer, İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 3. Baskı, 1363.

---------, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, tsh. Nicholson, ihtimâm: Nasrullah Porcevâdî, İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1363.

Müctebâ Minovî, *Ahvâl ve Akvâl-i Şeyh Ebu’l-Hasan-ı Harakānî (Akvâl-i Ehl-i Tasavvuf Derbâre-i O) Be Zamîme-i Müntehab-ı Nûru’l-Ulûm*, Kitâbhâne-i Tahûrî, 4. Baskı, 1368 (*Nûru’l-ulûm* da bu eserden kaynak gösterilmiştir.)

Nûreddîn Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü’l-Üns min Hadârâti’l-Kuds*, tsh. Dr. Muhammed Âbidî, İntişârât-ı Ittılâât, 1370.

Saʿdî, *Güllistân*, tsh. Gulâm Hüseyin Yûsufî, İntişârât-ı Hârezmî, 1368.

Şemsüddîn Muhammed-i Tebrîzî, *Makālât-ı Şems-i Tebrîzî*, tsh. Muhammed Ali Muvahhid, İntişârât-ı Hârezmî, 1369.

Şeyh Ferîdüddîn Attâr- Nîşâbûrî, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, tsh. Dr. Muhammed İstiʿlâmî, Kitâb-furûşî-yi Zuvvâr, 4. Baskı, 1363.